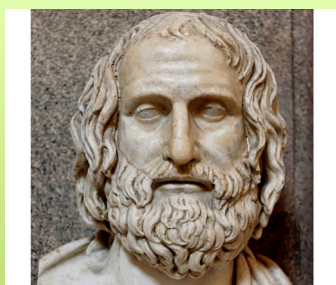

FILOZÓFIATÖRTÉNET ÉS KORTÁRS FILOZÓFIA: PLATÓN

2. TÉMA: Platón és kora

Dr. habil. Mogyoródi Emese

3. Lecke

Prótagorasz

(Abdéra)

(kb. 490-421)

15 – 20
PERC

Prótagorasz a leghíresebb szofista volt, aki elsőként jelent meg Athénban, elsőként nevezte magát ennek, és kért (borsos) fizetséget a tanításaiért. Jó ismeretségben lehetett Periklészszel, mert ő bízhatta meg az új görög gyarmat, Thurioi (Dél-Itália) alkotmányának létrehozásával.

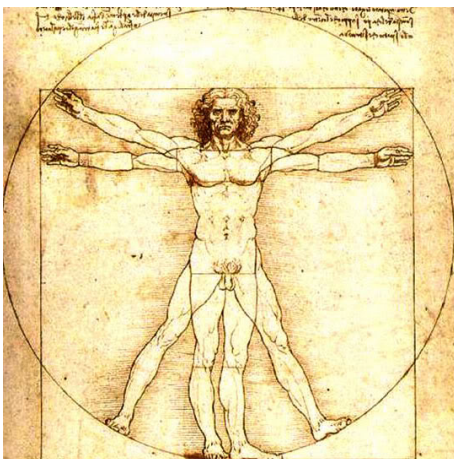
Számtalan művének címei sokoldalú érdeklődésről tesznek tanúbizonyságot (pl. *A vita mestersége*, *A küzdelemről*, *A tudományokról*, *A kormányzatról*, *Ellenvetések*, *Igazság*, *Az istenekről*, stb.), ám ezek egyike sem maradt fenn; tanításairól a preszókratikus filozófusokhoz hasonlóan csak töredékek maradtak fenn, összefüggéseiket is csak ezekből tudjuk rekonstruálni.

Érvelőversenyeket tartott, bevezette a kérdés-felelet formájában zajló filozófiai párbeszédet, kitűzött témákkal kapcsolatban bizonyítási módszereket alkalmazott, és megkülönböztette a mondatok fajtáit illetve a főnevek nemeit.

Egyes források szerint *Az istenekről* című művének felolvasása miatt Athénban „istentelenségért” beperelték; ez azonban nem bizonyos, amint a per kimenetele sem. Hasonlóképp kétséges, hogy ez után (vagy bármikor máskor) hajótörést szenvedett volna.

- **Legfontosabb, fennmaradt tanításai:**
 - **homo mensura** tétel („az ember a mérték”) (DK 80 A1, A14, A21a, B1)
 - mindennel kapcsolatban **két, egymással ellentétes állítás** lehetséges/egyformán erős érvek és ellenérvek állíthatóak (DK 80 B6a, A20)
 - „a gyengébb érvet erősebbé tenni” (DK 80 A21, B6b)
 - **hamis beszéd/ellentmondás nem lehetséges** (DK 80 A19)
 - „az istenekről nem tudhatom sem azt, hogy vannak sem azt, hogy nincsenek” (DK 80 A1, A2, A23, B4) (*Az istenekről*)
 - „a tanítás rátermettséget és gyakorlatot igényel” (DK 80 B3); sem a mesterség tanulás nélkül, sem a tanulás mesterség nélkül nem létezik.

Homo mensura tétel

„Minden dolognak mértéke az ember; a létezőknek hogy léteznek, a nemlétezőknek, hogy nem léteznek” (DK 80 B 1; SZF, 18.o.).

Más fordításban:

„Minden dolognak mértéke az ember; a létezőknek hogy **hogyan** léteznek, a nemlétezőknek, hogy **hogyan** nem léteznek” (G.B. Kerferd: *A szofista mozgalom*, 109.o.).

A fordítások különbsége a görög létige eltérő jelentésein (**egzisztenciális** illetve **predikatív**) alapul.
 1. egzisztenciális: „van, létezik”
 2. „ilyen vagy olyan (van)”
 Vö. Kerferd: I.m. 111, 119-120.

Értelmezései:

- 1.) „**objektivista**” (G.B. Kerferd: *A szofista mozgalom*, 111.o.), vagy „extrém realista”:

E szerint például ha valaki egy adott pillanatban ugyanazt a mézet édesnek érzékeli, valaki más pedig keserűnek, akkor ennek magyarázata az, hogy a méz *egyszerre* édes és keserű.

„Azt mondja, hogy az összes jelenség rendezőelvi (*logosz*) az anyagban vannak meg, és így az anyag önmagában képes arra, hogy mindazzá váljon, ami ki-ki számára látszik.” (Sextus Empiricus DK A 80 A)

Ontológiai következménye:

- A **valóság** (itt: anyag) ellentmondásos minőségekkel rendelkezik.

Ismeretelméleti következménye:

- Nem szerzhető róla racionális (ellentmondásmentes) ismeret; nem lehet róla racionális módon vitatkozni (az ellentmondó nézetek közül választani).

Cáfolat:

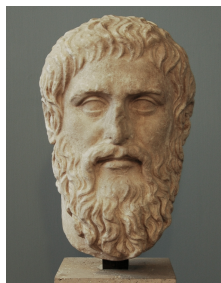
Az ún. *peritropé*

(„visszafordítás”) érv:

A tézis tehát evidensen **önmagát** **cáfoló**. (Ha a tézist önmagára alkalmazzuk, akkor az következik, hogy hamis.)

„Minden képzetet nem lehet igaznak tartani, minthogy vissza lehet fordítani a dolgot, miként ezt Démokritosz és Platón, Prótagorasznak ellentmondva, megmutatták. Mert ha minden képzet igaz, akkor **az is igaz** – ha képzetünkben felbukkan –, **hogyan nem minden képzet igaz**, s így hamisnak bizonyul az állítás, hogy minden képzet igaz.” (Sextus Empiricus DK A 80 A 14, in Kerferd: *A szofista mozgalom*, 135.o. vö. SZF, 14.o.)

2.) „**szubjektivista**” (G.B. Kerferd: *A szofista mozgalom*, 110-111.o.), vagy relativista, vagy fenomenalista:

Ennek értelmében vagy nem is beszélhetünk arról, hogy a szél *önmagában* (az érzékelőtől

„Tehát nem azt mondja-e ezzel, hogy amilyennek megjelenik **nekem** minden egyes dolog, olyanként létezik is a **számomra**, amilyennek pedig **neked** jelenik meg, **számodra** olyanként is létezik? Ember vagy te is, meg én is ... Tehát, amikor ugyanaz a szél fúj, ugye egyikünk fázik, másikunk meg nem? ... Mármint, vajon magát a szelet önmagánál fogva mondjuk hidegnek vagy melegnek, vagy elfogadjuk Prótagorasz állítását, amely szerint aki fázik, **annak** **hideg**, aki pedig nem, **annak** meg nem?” (Platón: *Theaitétosz* 151e, 152b = SZF 18.o., DK 80 B 1)

függetlenül) bármilyen volna, vagy érzéki minősége soha nem független az érzékelőtől.

Ontológiai következménye:

- A valóság nem független az érzékelőtől. → Csak **jelenségek** (számunkra való valóság) léteznek (**fenomenalizmus**).
- → Nincs **objektív** („transz-szubjektív”) valóság (vagy legalábbis ilyenként nem hozzáférhető számunkra).

Ismeretelméleti következménye:

- Az érzékelés (v. ítélet) tévedhetetlen („infallibilis”); ismeretelméleti **relativizmus vagy szubjektivizmus**.

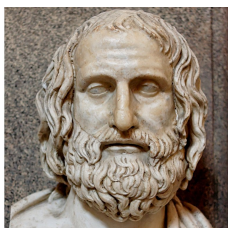
Cáfolat:

- A *peritropé* érv a tézis ilyen értelmezése mellett nem alkalmazható vele szemben: ugyanis ebben az értelmezésben a tézis nem tart számot univerzális igazságtartalomra, vagyis **nem fordítható önmagával szembe**.

„Nyilvánvalóan nem mond ellent egymásnak az a két állítás, hogy valami ilyennek tűnik egyvalakinek, de nem tűnik ilyennek másvalakinek. [...] Ha Prótagorasz azon az állásponton volt, hogy a szél önmagában, észlelésemtől függetlenül létezik, **hidegsége azonban csak számomra, aki éppen hidegnek érzi**, akkor tételében semmi ellentmondás nincs, következésképpen a *peritropé*-érv nem érvényes rá” (G.B. Kerferd: *A szofista mozgalom*, 134-135.o.).

- Ebből azonban (cáfolat ide vagy oda) az következne, hogy **raciónáisan nem dönthetünk egymásnak ellentmondó észlelések/ítéletek/vélemények között**: az egyik épp olyan igaz valaki *számára*, mint egy másik valaki más *számára*. Ez esetben tehát minden ítéletet/véleményt egyformán igaznak kellene elfogadnunk.
- Ám **Prótagorasz (mint elit tanító) nem fogadhatja el ezt a következményt**; milyen alapja marad rá akkor, hogy magát bölcsőbbnek tekintse bárki másnál (és pénzt kérjen a tanításaiért)?

A valóságra vonatkozó vélemények kritériuma az igazság helyett itt **pragmatikus** (a hasznosság):

→ a retorika szerepe; „kommunikációs forradalom”.

„a beszéd nem leírja a valóságot ..., hanem alakítja”
(Boros Gábor (szerk.): *A filozófia*, [Bene László 60.o.]

„PRÓTAGORASZ: Mert hogy én azt állítom, hogy az igazság úgy van, ahogy írtam: **ki-ki közülünk mértéke annak, ami van és ami nincs**; s épp abban különböznek az emberek ezerszeresen, hogy más-más dolgok **látszanak és vannak** az egyik és a másik ember számára. **S távol álljon tőlem, hogy azt mondjam: bölcs ember és bölcsesség nem létezik**, dehogy: én bölcsnek nevezem azt az embert, aki képes megváltoztatni azt, ami valakinek **rossznak** látszik, és **valóban** rossz, és eléri, hogy az **jónak látszék, és jó legyen** az illető számára. [...]
Olyan még nem volt, hogy hamisan vélekedő embertársát bárki más igaz véleményekre vezette volna, mert egyszerűen lehetetlen, hogy az ember olyasmit véljen, ami nincs [...] Az viszont szerintem előfordul, hogy valakinek káros lelkiállapota miatt a véleményei is károsak, és egy jótét lélek eléri, hogy ő is **hasznosan** vélekedjék. Ezeket a véleményeket egyesek ... igaznak nevezik, én pedig azt állítom, hogy **némely vélemények ugyan jobbak másoknál, ám semmiképp sem igazabbak**” (Platón: *Theaitétosz* 166 d – 167 b, ford. Bárány István).

- Ennek megfelelően azonban a cáfolat sem logikai, hanem **pragmatikus**:

„SZÓKRATÉSZ: Úgy általában igen megragadott, hogy minden egyes ember számára valóban úgy van, ahogyan az neki tűnik; csak a legelején csodálkoztam, hogy – teszem azt – miért nem azzal kezdte *igazságát*, hogy «minden dolog mértéke a disznó» vagy a «pávián» vagy még egy ennél is képtelenebb, érzékelésre képes lény. Ezáltal gúnyosan és megvetőleg már az elején a tudomásunkra hozta volna, hogy hiába csodáljuk isteni bölcsességét, ő okosság dolgában történetesen még az ebihalnál sem jobb, nemhogy bárki emberfiánál. [...] Mert ha minden egyes ember számára igazak érzéki ítéletei, ha az egyik ember benyomásait a másik nem ítélné meg jobban, s arra sem lesz jogosult, hogy más véleményét megvizsgálja, hogy az igaz-e vagy hamis, [...] **hogyan van hát akkor, barátom, hogy Protagorasz nagy bölcsességében méltányosnak tarthatta, hogy másokat csinos fizetség fejében tanítson**, minekünk meg tudatlanságunkban hozzá kellett fordulnunk, pedig hát ki-ki saját bölcsességének a mértéke?” (Platón: *Theaitétosz* 161 c -e, ford. Bárány István.)

„Hogy is ne mondanánk, hogy ez biz’ merő demagógia Protagorasz részéről?” (u.o.)

További olvasmányok:

A szofista filozófia. Szöveggyűjtemény. Összeállította és az utószót írta: Steiger Kornél. Atlantisz, Budapest, 1993, 9-21.

G.B. Kerferd: *A szofista mozgalom.* Osiris, Budapest, 2003, 57-59, 106-138.

Ellenőrző kérdések:

1. Mit tudunk Prótagorasz életéről, tevékenységeiről és tanításairól?
2. Mit mond ki a *homo mensura* tétel, és milyen értelmezései léteznek?
3. Hogyan cáfolható a két, alapvető értelmezés?

Kiválósági kérdések, feladatok:

1. Hogyan kapcsolódhat a *homo mensura* tételhez az a tanítás, hogy nem lehetséges hamis állítás/ellentmondás?
2. Hogyan kapcsolódhat hozzá, hogy „mindennel kapcsolatban két, egymással ellentétes állítás lehetséges”?